

ЗБОРНИК О СРБИМА У ХРВАТСКОЈ

ACADEMIE SERBE DES SCIENCES ET DES ARTS

COMITE POUR L'HISTOIRE DES SERBES EN CROATIE

RECUEIL DES TRAVAUX SUR LES SERBES EN CROATIE

11

DIRECTEUR VASILJE DJ. KRESTIĆ

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
ОДБОР ЗА ИСТОРИЈУ СРБА У ХРВАТСКОЈ

ЗБОРНИК О СРБИМА У ХРВАТСКОЈ

11

УРЕДНИК ВАСИЛИЈЕ Ђ. КРЕСТИЋ

РЕДАКЦИОНИ ОДБОР

ВАСИЛИЈЕ Ђ. КРЕСТИЋ
ДИНКО ДАВИДОВ
ВОЈИН ДАБИЋ
СОФИЈА БОЖИЋ

СЕКРЕТАР

МИРОСЛАВ ЈОВАНОВИЋ

Примљено на X скупу Одељења историјских наука од 28. децембра 2016. на основу реферата академика *Василија Ђ. Крестића, Михаила Војводића, Мирјане Живојиновић, Динка Давидова, Димитрија Стефановића, Наде Милошевић Ђорђевић, дописног члана Љубодрага Димића, проф. др Душана Иванића, Мире Радојевић, др Мелије Милин, Софије Божић и Душана Баџаковића.*

АМБЛЕМ: ГРБОВИ СА ИКОНОСТАСА ЦРКВЕ СВ.
ТОМЕ У ДИШНИКУ, РАД ЈОАКИМА
МАРКОВИЋА ИЗ 1750. ГОДИНЕ

ИЗДАЈЕ:
СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

ТИРАЖ: 400 ПРИМЕРАКА

НАСЛОВНА СТРАНА: ЈАНКО МАГЛОВСКИ

ТЕХНИЧКИ УРЕДНИК: МИРА ЗЕБИЋ

ЛЕКТОР: ЈЕЛКА ЈОВАНОВИЋ

КОРЕКТОР: ЂУРЂЕВИЋ НЕВЕНА

ШТАМПА: ПЛАНЕТА ПРИНТ

САДРЖАЈ – TABLE DES MATIERES

<i>Василије Ђ. Крестић</i>	Великохрватске претензије на Војводину	7
<i>Vasilije Đ. Krestić</i>	Greater Croatian Pretensions to Vojvodina	28
<i>Мирјана Поповић</i>	Село Мокро поље према попису из 1831. године – пример демографских прилика код српског православног становништва у Северној Далмацији	29
<i>Mirjana Popović</i>	Village of Mokro polje according to the census of 1831 – an example of demographic circumstances at Serbian orthodox population in northern Dalmatia	42
<i>Војин Калинић</i>	Српска девојачка школа у Задру	43
<i>Vojin Kalinić</i>	Serbian girls' school in Zadar	54
<i>Љубинка Тошева Карповиц</i>	Сава Вуковић, депутат Ријеке на Темишварском сабору и сабору угарских сталежа	55
<i>Ljubinka Toševa Karpowicz</i>	Sava Vuković, Deputy of Rijeka at the National Church Congress at Timișoara and the Hungarian Diet (1790–1791)	62
<i>Софија Божић</i>	Гавро Манојловић (1856–1939): историчар, академик, политичар	63
<i>Sofija Božić</i>	Gavro Manojlović (1856–1939): historian, academician, politician	86
<i>Мира Радојевић</i>	Из преписке Саве Косановића	87
<i>Mira Radojević</i>	From correspondence of Sava Kosanović	100
<i>Мирослав Јовановић</i>	Лука Марић у одбрани ћирилице и Српског културног друштва Просвјета у Хрватској	101
<i>Miroslav Jovanović</i>	Luka Marić in defense of cyrillic and Serbian cultural society Prosvjeta in Croatia	110
<i>Владислав Б. Сотировић</i>	Прва постхладноратовска „хуманитарна интервенција“ – Вуковар 1991. г.	111

<i>Vladislav B. Sotirović</i>	The first post-cold war „humanitarian intervention” – Vukovar 1991	128
<i>Vladislav B. Sotirović</i>	Breaking cliché on the killing of Yugoslavia: a role of Croatia	129
<i>Владислав Б. Сотировић</i>	Против клишеа о убијању Југославије: улога Хрватске.....	150
<i>Ђорђе Перућ</i>	Песме српских песника у мелографским записима познатих и мање познатих хрватских мелографа	151
<i>Ђорђе Перућ</i>	Poems of Serbian poets in melographic notations of known and less known croatian melographers	184
<i>Славица Гароња Радованац</i>	Милош Шкарић: Живот и обичаји српског народа у Лици и Крбави	185
<i>Slavica Garonja Radovanac</i>	Miloš Škarić: Life and customs of Serbian people in Lika and Krbava	246
<i>Станиша Војиновић</i>	Часопис српске омладине у Загребу „Омладина“ 1894–1895	247
<i>Staniša Vojinović</i>	Magazine of Serbian youth in Zagreb “Omladina” (1894–1895).....	268
РЕГИСТАР ЛИЧНИХ ИМЕНА		268
РЕГИСТАР ГЕОГРАФСКИХ НАЗИВА		284

ПРВА ПОСТХЛАДНОРАТОВСКА „ХУМАНИТАРНА ИНТЕРВЕНЦИЈА” – ВУКОВАР 1991. ГОДИНА

ВЛАДИСЛАВ Б. СОТИРОВИЋ¹

ПРОЛОГ

„Вуковарска операција” из 1991. г., је заједно са случајем Мостара 1992–1994. г. и Сребренице 1995. г. најмаркантнија је епизода из времена бруталног и крвавог разбијања СФРЈ које су извршили унутрашњи и спољашњи војнополитички чиниоци; епизода о којој ће се тек писати истинске научне публикације, као и о читавом периоду разбијања Југославије 1990-их, с обзиром на то да је град Вуковар у сваком случају остао упечатљив споменик у повести српско-хрватских односа. Док за Србе случај Вуковара из 1991. г. представља климакс крваве борбе српског народа из 1990-их против повампирене хрватске нацистичке политике из времена усташко-нацистичке Независне Државе Хрватске (НДХ, 1941–1945. г.), исти тај случај за хрватску страну значи врхунац отпора „младе хрватске демократије” наводној „србочетничкој” империјалној политици над хрватским етно-повесним простором. У сваком случају, вуковарска епизода из 1991. г. се ни у ком случају не може посматрати изоловано од општег карактера и контекста нестанка СФРЈ као и шире повести српско-хрватских односа.

РАЗБИЈАЊЕ СФРЈ

Егзистенција Брозове СФРЈ (Титославије) била је заснована пре свега на успостављању његове личне диктатуре и култа личности, као и свесрдне материјалне, политичке и финансијске подршке западних тзв. демократија, али пре свега Сједињених Америчких Држава (САД) од времена Стаљиновог раскида с Титом 1948. г.² па све до саме смрти до-

¹ sotirovic@global-politics.eu (Vladislav B. Sotirovic, Mykolas Romeris University – Vilnius, Faculty of Public Administration, Institute of Political Sciences, Lithuania).

² Нетачан је званични став југословенске титолошке историографије и државно-политичке пропаганде да је Тито раскинуо са Стаљином 1948, већ је Стаљин коначно прекинуо односе с Брозом као западним клијентом и избацио и њега и његову Југославију из Информбироа. Нетачна је и тврдња да је Броз на Петом конгресу КПЈ (21–28. јул 1948. г) побио све клевете Информбироа из Резолуције од 28. јуна 1948. г. [Branislav Ilić, Vojislav Ćirković (urednici), „Hronologija revolucionarne delatnosti Josipa Broza Tita”, Beograd: Export-Press, 1978, 123]. О Титославији из тог периода видети у [Алекс Н. Драгнић, *Титова обећана земља – Југославија*, Београд, Чигоја штампа 2004].

животног председника СФРЈ. Броз–Кардељева идеологија националног комунизма заснованог на баналној пракси (квази)социјалистичког самоуправљања играла је улогу идеолошког цемента у многонационалној и у основи разједињеној држави која је трајала онолико колико је трајао и њен диктатор.³ САД су вештачки одржавале Југославију читавих десет година након званичне (и ничим доказане) смрти аустроугарског капла-ра и самопрокламованог маршала (1980) када се геополитичка основа међународних односа из корена променила нестанком Совјетског Савеза Социјалистичких Република (СССР), Варшавског пакта и уједињењем две немачке државе (1989–1991 г.).⁴ С обзиром на то да је Југославија постала непотребна у америчким војнополитичким плановима за пост-хладноратовску еру, пуштена је низ воду да се утопи у крвавом грађанском рату 1991–1995, који је само део историјских ратова цивилизација на балканском али и глобалном простору.⁵

(Квази) југословенска политика „братства и јединства” Јосипа Броза имала је за свој основни циљ политичко-економску припрему распада земље након његове смрти и то по авнојевском административно-територијалном шаблону: све социјалистичке републике и обе аутономне покрајине требало је да постану независне државе с крајњом консеквенцом међународно признате етнички чисте велике Хрватске (Брозове отаџбине) и мале Србије сведене у границе „Бизмаркове Србије” у времену након Берлинског конгреса 1878. до балканских ратова 1912–1913. Стога је Броз створио аутономне покрајине само у Србији (по Уставу из 1974. стварно независне републике) и предузео је све да се након 1945. стравични етноцид над Србима у НДХ⁶ заташка и коначно заборави, тј. фактички верификује и легализује.

3 О психополитичком карактеру Брозовог култа личности и диктатуре видети у: Владимир Адамовић, *Три диктатора, Стаљин, Хитлер, Тито: Психополитичка паралела*, Београд, Informatika, 2008, 445–610.

4 Jeffrey Haynes, Peter Hough, Shahin Malik, Lloyd Pettiford, *World Politics*, London – New York: Routledge, Taylor & Francis Group, 2011, 34–43.

5 Victor Roudometof, „Nationalism, Globalization, Eastern Orthodoxy: 'Unthinking' the 'Clash of Civilizations' in Southeast Europe”, *European Journal of Social Theory*, 2 (2), 1999, 233–247; Samuel P. Huntington, „The Clash of Civilization and the Remaking of World Order”, London: *The Free Press*, 2002; Ignas Kapleris, Antanas Meištas, „Istorijos egzaminas: Nauja programa nuo A iki Ž”, Vilnius, Leidykla „Briedis”, 2013, 387. Западне силе су имале директну улогу у растурању СФРЈ поспешивањем верске и међунационалне нетрпељивости као и националистичке страсти на просторима Југославије [Veljko Kadjević, „Моје виђење raspada: Vojska bez države”, Beograd, *Politika*, 1993, 40]. О улози међународног фактора у процесу растурања Југославије и ратовима који су уследили на њеном простору видети у: [Richard H. Ullman (ed.), *The World and Yugoslavia's Wars*, New York, A Council on Foreign Relations, 1996]. Западни антагонизам према Србији и Србима у повесном контексту је можда најбоље дефинисао Х. Ситон-Вотсон 1911. г. када је писао да би „победа пан-српске идеје значила победу источне културе над западном” [Trajan Stojanović, *Balkanski svetovi: Prva i poslednja Evropa*, Beograd, Equilibrium, 1997, 377].

6 О србоциду у НДХ видети више у: Vladislav B. Sotirović, „Remembering a Magnum Crimen in the Independent State of Croatia, 1941–1945”: <http://www.sotirovic.eu/2015/05/07/remembering-a-magnum-crimen-in-the-independent-state-of-croatia-1941%E2%88%921945/>. О директној сарадњи римокатоличке цркве с усташким режимом у НДХ видети у: Марко Аурелио Ривели, *Надбискуп геноцида: Монсињор Степинац, Ватикан и усташка диктатура у Хрватској, 1941–1945*, Никшић, Јасен, 1999.

Након Брозове смрти косметски Албанци (Шиптари) били су ти који су први отпочели организованим насиљем разбијање СФРЈ у пролеће 1981.⁷ с крајњом намером да одвоје Косово и Метохију од Србије, да изврше етничко чишћење протеривањем Срба и свих других не-Албанаца и обнове Велику Албанију из времена Другог светског рата. Организовани и систематски терор косметских Албанаца над српским становништвом покрајине,⁸ као и албански сепаратизам на Косову и Метохији након Брозове смрти директно су потхрањивала и политички охрабривала руководства Хрватске и Словеније као најефикаснији начин продужавања функционисања Брозове асиметричне југословенске федерације у којој су управо Социјалистичка Република (СР) Словенија и СР Хрватска имале привилегован политички, економски и финансијски положај у односу на све друге републике али нарочито у односу на СР Србију, у оквиру које су две аутономне покрајине, служиле као најбољи механизам за очување таквог асиметричног стања међурепубличких односа и политике. Предлог новоизабраних „демократских” влада Словеније и Хрватске⁹ о реструктурирању југословенске федерације у конфедерацију шест „суверених држава”, од којих би свака имала своје армије и дипломатска представништва,¹⁰ није био ништа друго него предлог о *de facto* признавању независности југословенских република, али у тзв. „авнојевским границама” што је пре свега ишло у корист велике Брозове Хрватске, али и велике Словеније. Тај предлог асиметричне конфедерације имао је и своју политичку функцију да га као објективно неприхватљив одбије Србија, али и друге југословенске републике, чиме би се дао формалан повод Љубљани и Загребу да прогласе независност Словеније и Хрватске од остатка Југославије, што се и догодило 25. јуна 1991. и уједно представља почетак крвавог грађанског рата.

Западна академска литература, као и западни масмедији и политички кругови углавном директно оптужују „националистичку” политику Слободана Милошевића (1941–2006) као главног, па чак и јединог инспиратора разбијања СФРЈ.¹¹ Слободан Милошевић, међутим, нема већу кривицу за нестанак бивше заједничке државе, као и за избијање

7 Радослав Ђ. Гађиновић, *Насиље у Југославији*, Београд, ЕВРО, 2002, 243.

8 О документованом албанском терору над Србима видети у: [Јеврем Дамњановић, „Косовска голгота, Интервју”, Специјално издање, Београд, *Полишика*, 22. октобар 1988].

9 Ова чињеница да су владе Словеније и Хрватске 1990. г. изабране формално гледано демократским путем након првих послератних парламентарних избора служила је, а и даље служи, као главни алиби „ангисрпском” блоку како на просторима Југославије, тако и у иностранству за декларативну одбрану политике Љубљане и Загреба у процесу разбијања СФРЈ. Међутим, мора се истаћи да су и владе свих других југословенских република у истој тој 1990. г. биле исто толико демократски изабране као и владе Словеније и Хрватске. Чак и Адолф Хитлер је на власт у Вајмарској Републици 1933. г. дошао на крајње демократски начин, бар гледано са чисто формално-правног аспекта.

10 Susan L. Woodward, *Balkan Tragedy: Chaos and Dissolution after the Cold War*, Washington, DC, The Brookings Institution, 1995, 132.

11 Видети, нпр.: [Louis Sell, *Slobodan Milosevic and the Destruction of Yugoslavia*, Durham–London, Duke University Press, 2003; Richard Overby, *XX amžiaus pasaulio istorijos atlasas*, Vilnius, Leidykla „Briedis”, 2008, 144; Kimberly L. Sullivan, „Slobodan Milosevic’s Yugoslavia”, Minneapolis, MN, Twenty-First Century Books, 2010; Adam Lebor, *Milosevic: A Biography*, London–Berlin–New York–Sydney, Bloomsbury, 2012].

грађанског рата од других лидера југословенских република, а нарочито од др Фрање Туђмана (1922–1999) и његове Хрватске демократске заједнице (ХДЗ), али је сигурно тачно да је своју политичку борбу за административно уједињење Републике Србије, њен равноправан политичко-економски положај у југословенској федерацији, као и заштиту Срба како на Косову и Метохији, тако и на просторима читаве Југославије, а нарочито у Хрватској где су се на власти у пролеће 1990. г. фактички нашле неоусташе одевене у рухо демократије и Европе, искористио за успостављање личне ауторитативне власти и етнопопулизма у Србији¹², што је исто урадио и Фрањо Туђман у Хрватској спроводећи своју политику србофобије и усташке идеологије из времена Павелићеве НДХ.¹³

Политичко руководство Србије директно оптужују исти извори за покушај реализовања идеје велике Србије за време разбијања Југославије¹⁴ а на идеолошким основама *Начертанија* из 1844.¹⁵ г. Илије Гарашанина. Слободан Милошевић је наводно желео да постане нови Јосип Броз Тито читаве Југославије, што у суштини није искључено, али није ни фактографски доказиво. За разлику од њега, Фрањо Туђман је врло вероватно имао као свој главни политички циљ да остане забележен у хрватској повесници као нови национални поглавник (врховник) који је обновио Павелићеву НДХ у њеним „етноповијесним” границама и по могућству коначно етнички очишћеној од Срба. Хрватска историографија је у том периоду, пре свега из политичких, а не научних разлога, отишла велики корак даље директно оптужујући српску политичку и националну елиту за спровођење у дело идеолошко-историјског концепта не само велике Србије већ и геноцидне Србије у којој не би било места за не-Србе, а тај концепт се историјски наводно може пратити у повезаном идеолошком низу од чланка „Срби сви и свуда” Вука Стефановића Караџића из 1836. г. (штампаног 1849. г.) па све до *Меморандума* Српске академије наука и уметности (САНУ) из 1986. г.¹⁶

12 Bernd J. Fišer, *Balkanski diktatori: Diktatori i autoritarni vladari jugoistočne Evrope*, Beograd, IPS, Beograd-IP Prosveta, Beograd, 2007, 481–539.

13 Jill A. Irvine, „Ultranationalist Ideology and State-Building in Croatia, 1990–1996”, *Problems of Post-Communism*, 44 (4), 1997, 30–43. Међутим, усташка идеологија у вези са „Српским питањем” у Хрватској потпуно је контрадикторна у односу на његово практично решење за време НДХ с обзиром на то да су усташе, као и сам поглавник Павелић тврдиле да у Хрватској у суштини има веома мало правих Срба јер су хрватски „Срби” огромном већином, у ствари, етнички Хрвати православне вероисповести [Irina Lyubomirova Ognyanova, „Nationalism and National Policy in Independent State of Croatia (1941–1945)”, draft of the paper presented at the Special Convention *Nationalism, Identity and Regional Cooperation: Compatibilities and Incompatibilities*, organized by the Centro per l'Europa Centro orientale e balcanica, University of Bologna, Forli, Italy, June 4–9th, 2002, 5]. Међутим, у пракси за време НДХ усташки режим је настојао да елиминише на овај или онај начин све православце и у Хрватској и у Босни и Херцеговини што говори да су усташе биле пре свега крсташка војска Ватикана. Са сличним проблемом се суочио и Туђманов режим у реплици НДХ 1990. - тих.

14 Richard W. Mansbach, Kirsten L. Taylor, *Introduction to Global Politics*, London – New York, Routledge, Taylor & Francis Group, 2012, 442.

15 О Гарашаниновом *Начертанију* видети у: [Радош Љушић, *Књига о Начертанију: Национални и државни програм Кнежевине Србије (1844)*, Београд, БИГЗ, 1993]. О Илији Гарашанину као државнику видети у: [Дејвид Мекензи, *Илија Гарашанин: Државник и дипломата*, Београд, Просвета, 1987].

16 Ante Beljo et al. (eds.), „Serbia from Ideology to Agression”, Croatian Information Centre, Zagreb–London–New York–Toronto–Sydney, Zagrebačka tiskara, 1992. О истинама,

Међутим, бар што се тиче улоге хрватске стране у разбијању Југославије, нова хадезеовска власт у Загребу је за огромну већину Срба на простору читаве земље била ништа друго него реинкарнација србоцидне Павлићеве НДХ и правашко-ушашке идеологије „крви и тла” у решавању „Српског питања” не само на просторима Брозове ионако велике Хрватске, него и на читавом простору западно од реке Дрине, који је још од Анте Старчевића својатан као ексклузивно хрватски етноповесни простор. У суштини правашко-ушашка идеологија и политика Туђманове ХДЗ у решавању „Српског питања” западно од Дрине током и након растурања СФРЈ почивале су на идеологији и политици геноцида над Србима западно од Дрине још од 19. столећа у хрватским клерикалним и националшовинистичким круговима.¹⁷ Да се у случају владајуће ХДЗ радило о копији Павлићеве ендехације, било је Србима јасно не само из реторике званичних државних органа Хрватске, већ и из коришћене ушашке симболике из Другог светског рата, као и званичног партијског и државног става према поглавнику Анти Павлићу (1889–1959) – „Балканском касапину” који је стајао на челу државе у којој је усмрћено на најбестијалнији начин и до 750.000 Срба.¹⁸ Стога није ни чудо да су Срби из Хрватске који су у њој живели у компактним масама пре свега на просторима Баније, Лике и Кордуна, били једноставно принуђени да се националнополитички самоорганизују, тј. да прво прогласе Српску Аутономну Област (САО) Крајину 21. децембра 1990. г. а 28. фебруара 1991. г. да усвоје *Резолуцију* о раздруживању Републике Хрватске и САО Крајине, која је требало да остане у Југославији.¹⁹

заблудама и злоупотребама концепта и идеологије велике Србије видети у: [Василије Ђ. Крстић, Марко Недић (уредници), *Велика Србија: Истине, заблуде, злоупотребе*, Зборник радова са Међународног научног скупа одржаног у Српској академији наука и уметности у Београду 24–26. октобра 2002. године, Београд, Српска књижевна задруга, 2003]. О узајамној повезаности Гарашаниновог *Начертанија* са Вуковим чланком „Срби сви и свуда” видети у: [Vladislav B. Sotirović, *Srpski komonvelt: Lingvistički model definisanja srpske nacije Vuka Stefanovića Karadžića i projekat Ilije Garašanina o stvaranju lingvistički određene države Srba*, Vilnius, privatno izdanje, 2011]. И један и други рад били су директан одговор на националшовинистичку идеологију и политику хрватској *Илирској покрети* о похрваћивању римокатоличких и ијекавских Срба и стварању *Велике Илирије*, тј. велике Хрватске [Vladislav B. Sotirović, *The Croatian National (“Illyrian”) Revival Movement and the Serbs: From 1830 to 1847*, Saarbrücken, LAP LAMBERT Academic Publishing, 2015].

17 О генези идеје и идеологије србоцида у Хрвата у контексту стварања велике Хрватске с њеним источним границама све до реке Дрине видети у: [Василије Ђ. Крстић, *Геноцидом до велике Хрватске*, Јагодина, Гамбит, 2002].

18 Richard W. Mansbach, Kirsten L. Taylor, *Introduction to Global Politics*, London – New York, Routledge, Taylor & Francis Group, 2012, 442. Тако је, нпр. Хрватска странка права (ХСП) – прећутни коалициони партнер ХДЗ, 17. јуна 1991. г. усвојила тзв. *Лунањску повељу* у којој се отворено тражило да се Павлићева НДХ обнови и то у границама на истоку све до Суботице, Земуна, реке Дрине, Санџака (Рашке) и Боке Которске. Да су читава Босна и Херцеговина и Црна Гора („Црвена Хрватска” – *Croatia rubea*) повесне и етнографске хрватске земље још од кнеза Трпимира и краља Томислава, све до данас јасно наглашава хрватски лист *Narod – Glasilo za demografsku osnovu i duhovni preporod hrvatskog naroda* из 1998. г. [Василије Ђ. Крстић, *Геноцидом до велике Хрватске*, Јагодина, Гамбит, 2002, додатак]. ХСП је од лета 1990. г. организовала своје паравојне (ушашке) јединице *Хрватске обрамбене снаге* – ХОС, које су углавном биле интегрисане у регуларне формације Хрватске војске од октобра 1991. г. ХОС је отворено заговарао ушашки екстремизам, користио ушашку симболику и величао поглавника Павлића [Ivo Goldstein, *Croatia: A History*, London, C. Hurst & Co, 1999, 225].

19 Вељко Ђурић Мишина, *Република Српска Крајина: Десет година послуже*, Београд, Добра воља, 2005, 16–19.

Након проглашења независности Републике Хрватске од 25. јуна 1991. г. добро опремљене оружане формације Хрватске (око 200.000 дугих цеви),²⁰ потпомогнуте партијским милицијама и разноврсним хрватским и иностраним „псима рата” удариле су свом снагом на српска насеља на простору САО Крајине, али и на касарне Југословенске народне армије (ЈНА) имајући дипломатско-политичко залеђе у западним „демократијама”, а пре свега уједињене Немачке, која је југословенску кризу и рат искористила да се наметне као лидер читаве Европске заједнице/уније.²¹ Тако је формално почео четворогодишњи грађански рат на просторима авнојевске Хрватске, мада су борбе између српске Територијалне одбране (ТО) и резервног састава милиције са хрватским редарственицима и зенгама вођене и раније. Првог августа 1991. г. отпочеле су борбе у Даљу, Ердуту, Осијеку, Дарди, Вуковару и Крушеву.

КАРАКТЕР „ВУКОВАРСКЕ ОПЕРАЦИЈЕ” 1991. Г.

Скоро тромесечне борбе за тај западносремски град на рекама Вуки и Дунаву (од 25. августа до 18. новембра 1991. г.) тек ће изазивати реакције и „њихових” и „наших” пов(и)јесничара, али је ипак и до сада протекло довољно воде и Вуком и Дунавом да се изнесе колико-толико релевантан суд о овој хрватско-српској етнополитичкој епопеји с доста удаљене и неутралне историјске дистанце али узимајући у обзир и лична искуства аутора текста као сведока времена разбијања СФРЈ у којој је тада живео.²²

Хрвати и постјугословенска хрватска „туђманологија” сматрају „Вуковарску операцију” епопејом и симболом одбране хрватске независности и хрватског отпора против наводне „србо-црногорско-четничке агресије” на младу хрватску демократију (тј. туђманократију као параван новообновљене Павелићеве НДХ). Вуковар је у Хрвата уједно и „град херој” и „источни гријех” Хрватске, с обзиром на то да су га *de facto* свесно жртвовали врховници зарад добијања политичких поена у Бер-

20 Хрватске (као и словеначке) оружане формације тада су биле опремљене најсавременијим лаким наоружањем и војном опремом и обучавали су их страни аустријски и немачки војни стручњаци за извођење брзих и ефектних акција против ЈНА. У исто то време као вид специјалног рата против ЈНА и СФРЈ припремано је и спроведено у дело масовно дезертирање из јединица ЈНА да би оне остале непопуњене и самим тим неспремне за извођење озбиљнијих акција [Радослав Ђ. Гађиновић, *Насиље у Југославији*, Београд: ЕВРО, 2002, 260].

21 На пример, о директном подстрекивању и финансирању сепаратизма косметских Албанаца од стране Немачке видети у: [Matthias Küntzel, „Der Weg in den Krieg: Deutschland, die NATO und das Kosovo”, Berlin: Elefant Press, 2000].

22 Бар што се тиче хрватске стране, могу се навести као примери политикантске „туђманолошке” литературе настале непосредно након ратова за југословенско наслеђе, али и под њиховим директним етнопсихолошким утицајем, следеће библиографске јединице: Dragutin Pavličević, *Povijest Hrvatske. Drugo, izmijenjeno i prošireno izdanje*, Zagreb, Naklada P. I. P. Pavičić, 2000; Ivo Perić, *Povijest Hrvata*, Zagreb, Centar za transfer tehnologije, 1997; Dušan Bilandžić, *Hrvatska moderna povjest*, Zagreb, Golden Marketing, 1999. Ратови за југословенско наслеђе из 1990-их на просторима западно од реке Дрине, тј. бивше Павелићеве НДХ, морају се посматрати првенствено кроз призму грађанског рата између Хрвата, Бошњака и Срба („пречанских динараца”) који су тако срањивали међусобне повесне рачуне, а што се тиче Срба поготово рачуна из Другог светског рата.

лину, Бриселу и Вашингтону – што је пракса коју је од Туђмана научио и поновио председник председништва Босне и Херцеговине Алија Изетбеговић (1925–2003) нешто касније са Сребреницом 1995. г.²³

Међутим, Срби борбе за град Вуковар сматрају борбама за одбрану независности града, Републике Српске Крајине и ослобођење заточених српских цивила од тортуре и покоља које је спроводила хадезеовско-усташка солдатеска. Другим речима, за Србе је „Вуковарска операција” имала пре свега хуманитарни и антифашистички карактер у оквиру отаџбинско-одбрамбеног рата 1991–1995. који су Срби водили против агресивне и србофобичне политике Загреба и Сарајева.²⁴

Слободни смо да изнесемо два става о суштинском карактеру борби за Вуковар 1991. г. а на која остали истраживачи досад нису обраћали довољно пажње:

1. радило се о првој постхладноратовској војној „хуманитарној интервенцији” ради ослобађања Вуковара као концентрационог логора за Србе – интервенцији коју су дотад већ практиковале западне демократије како у Европи, тако и у „новом свету” а засноване на правним основама Повеље Уједињених нација из 1945. г., као и другим актима међународног права;²⁵
2. ослобађањем Вуковара спречавала се потенцијална агресија хрватских бојовника на територију Србије (иначе праксе коју су Хрвати већ једном спровели у дело за време Првог светског рата)²⁶ а ради

23 Да су Сребреницу јула 1995. г. жртвовале централне власти у Сарајеву, говори и норвешки документарни филм из 2011. г. „Издани град” [https://www.youtube.com/watch?v=FvqHWS_4AuM&index=13&list=PL999EB6ACC07FC959].

24 Неоспорно је да је разбијање СФРЈ било увелико продукт деловања ренесансе либералног национализма изнутра који се као феномен појавио на просторима Источне Европе након 1989. г. [Jeffrey Haynes, Peter Hough, Shahin Malik, Lloyd Pettiford, *World Politics*, London – New York, Routledge, Taylor & Francis Group, 2011, 405].

25 На пример, на параграфу 4, члану 2 *Повеље Уједињених нација* или Принципу VI Принципа међународног права признатих у *Повељи Нирнбершкој трибунала и Пресуде Нирнбершкој трибунала* из 1950. г. најважнији међународни документи који регулишу људска права до времена растурања СФРЈ јесу: *Универзална декларација људских права* из 1948. г., *Женевска конвенција о швейцарској рајонској заробљеника и заштити цивила у време рата* из 1949. г., *Европска конвенција о људским правима* из 1950. г., *Конвенција о еноциду* из 1951. г., *Декларација о тортури* из 1975. г. и *Конвенција против тортуре, других окрутних, нељудских и понижавајућих швейцарских или кажњавања* из 1984. г. [Andrew Heywood, *Global Politics*, New York, Palgrave Macmillan, 2011, 311]. На основу норми споменутих аката међународног права о заштити права човека засигурно је да је људска права Срба и као појединаца и као колектива флагрантно кршила у граду Вуковару хрватска солдатеска у лето 1991. г., што је коначно и морало да изазове „хуманитарну интервенцију” још увек међународно-правно постојеће државе Југославије, на чијој се територији оваква пракса вршила. О међународним нормама заштите људских права видети у: [Jack Donnelly, *International Human Rights*, Cambridge, MA, Westview, 2007; Philip Alston, Ryan Goodman, *International Human Rights. The Successor to International Human Rights in Context: Law, Politics and Morals*, Oxford, UK, Oxford University Press, 2012]. О међународном јавном праву видети у: [Смиља Аврамов, *Међународно јавно право*, Београд, Савремена администрација, 1986].

26 У аустроугарској војсци, која је напала Србију 1914. г. и у њеним западним деловима починила невиђене ратне злочине, већину борачког састава чинили су југословенски народи Двојне монархије. Тако је у састав Пете аустроугарске армије улазио 13. загребачки корпус, а у састав Шесте 15. сарајевски и 16. дубровачки корпус. У неким

анексије источног Срема као „повесне хрватске земље”, по угледу на поглавника Павелића с обзиром на то да је основни идеолошко-национални циљ Туђманове политике из 1990-их био обнова територијалног интегритета Павелићеве НДХ уз етничко чишћење преосталих Срба на тим просторима.²⁷ Међутим, није искључено да је Вуковар као одлично утврђена војна постаја требало да одигра улогу одскочне даске за даља територијална проширења Хрватске на рачун Србије у Бачкој с обзиром на то да су ту војвођанску провинцију још од времена Краљевине Југославије отворено својатали Хрвати као етнографску хрватску земљу²⁸ од које ни Туђманов режим није одустајао у својим јавним наступима и пропаганди. Да се у овом контексту подсетимо да од Бачке Хрватску раздваја само река Дунав, на којој се Вуковар управо и налази.

Овде је битно навести основне међународне услове под којима је морално-правно изводљива „хуманитарна интервенција” употребом легалних оружаних снага једне међународно признате и суверене државе или групе таквих држава у оквирима принципа тзв. праведног рата (*jus ad bellum*):

1. *Принцип неопходности* – сва неоружана средства и опције су исцрпљени пре почетка ратних операција ;
2. *Принцип праведног случаја* – циљ интервенције је задовољавање правде или самоодбрана ;
3. *Принцип легитимности ауторитета* – интервенцију спроводи легитимна власт легитимним и легалним средствима, тј. легитимна влада међународно признате суверене државе ;
4. *Принцип праведне намере* – ратне операције се могу изводити само на основама морално прихватљивих и оправданих циљева;
5. *Принцип оправданости могућности успеха* – ратне операције се не могу водити ако је њихов успех безнадежан, тј. када се животи војника безвредно излажу опасности ;
6. *Принцип пропорционалности* – позитивни резултати ратних операција треба да буду већи од негативних, а одговор на напад пропорционалан нападачевим акцијама.²⁹

Од горе наведених шест принципа „праведног рата, сматрамо да је СФРЈ у случају Вуковара 1991. г. засигурно испунила прва четири. Пети принцип је такође могао да буде у потпуности испуњен да је командни кадар

аустроугарским јединицама на србијанском фронту Хрвати су чинили чак и до 50% борачког (тј. кољачког) састава од којих се по зверствима нарочито истакла 42. Вражија хрватска домобранска дивизија у којој је ратовао и Јосип Броз Тито (Мира Радојевић, Љубодраг Димић, *Србија у Великом рату 1914–1918. Кратка историја*, Београд, Српска књижевна задруга – Београдски форум за свет равноправних, 2014, 118).

27 Познато је да је незванични назив Туђманове странке ХДЗ – „Хрватска до Земуна”.

28 Видети нпр. карту „Etnografske granice Hrvata u Kralj. Jugoslaviji i okolnim zemljama” коју је саставио др Н. З. Бјеловучић 1933. г. [Василије Ђ. Крестић, *Геноцидом до велике Хрватске*, Јагодина, Гамбит, 2002, додатак].

29 Andrew Heywood, *Global Politics*, New York, Palgrave Macmillan, 2011, 257.

ЈНА био више стручно оспособљен, док је шести принцип одувек био и биће условно-релативног карактера.

„ХУМАНИТАРНА ИНТЕРВЕНЦИЈА” – СЛУЧАЈ ВУКОВАРА 1991. Г.

Током „Вуковарске операције” ЈНА је ангажовала импозантних 11 бригада – седам механизованих и две пешадијске. За време борби на град је бачено на десетине хиљада граната, укључујући ту и оне из ваздуха од стране југословенског ратног ваздухопловства, а сам Вуковар је скоро потпуно разрушен (исто као и нешто касније Мостар услед хрватско-муслиманских обрачуна, тј. сравања повесних рачуна).³⁰ Што се српске стране тиче, с обзиром на антифашистички карактер Отаџбинског рата 1991–1995. г, можемо слободно упоредити случај Вуковара из 1991. г. са случајем Дрездена из 1945. г. када су западне демократије показале и доказале како се треба ефикасно борити против било ког вида фашизма³¹ као и којим најефикаснијим техникама се „хуманитарне интервенције” реализују на терену.

Овде се мора напоменути да је западнодемократски концепт „хуманитарне интервенције” заснован на етичким, религиозним и правним премисама. Наиме, уколико се флагрантно нарушавају људска права масовним убијањима цивила у једној држави, међународна заједница је дужна да интервенише да би се таква пракса зауставила, а сама интервенција је морално-правно заснована на „Повељи” Уједињених нација и међународном јавном праву. У суштини, морално-политички циљ „хуманитарне интервенције” војним методама јесте заустављање или спречавање геноцида над једним народом или једним његовим делом,³² што је управо и била морално-етичка сврха операције ослобађања концентрационог логора Вуковар.

Ипак, овде се поставља можда и круцијално питање: зар је толикој ЈНА и српској добровољачкој сили било потребно читавих 86 дана борби, тј. гранатирања и након тога борбе за сваку кућу да би се град ослободио од по броју и расположивој техници, ипак знатно инфериорнијег непријатеља?³³ Можда на први поглед и изгледа да није, али у суштини

30 Град Мостар је пре разбијања СФРЈ био званични пропагандни симбол мултиетничког суживота у Југославији – град у ком су Срби чинили једну трећину становника. Данас у Мостару Срба фактички нема.

31 О савезничком бомбардовању Дрездена 1945. г. видети у: [Frederick Taylor, *Dresden, Tuesday, February 13, 1945*, New York, HarperCollins Publishers Inc., 2004].

32 Andrew Heywood, *Global Politics*, New York, Palgrave Macmillan, 2011, 318–329; Jeffrey Haynes, Peter Hough, Shahin Malik, Lloyd Pettiford, *World Politics*, Harlow, Pearson Education Limited, 2011, 707–708. Наравно, пракса „хуманитарних интервенција” може да буде врло лако злоупотребљена у геостратешке и политичке сврхе што је управо показала 1999. г. агресија НАТО-а на Савезну Републику Југославију [George Szamuely, *Bombs for Peace: NATO's Humanitarian War on Yugoslavia*, Amsterdam, Amsterdam University Press, 2013].

33 С обзиром на то да је тадашњи савезни секретар за народну одбрану СФРЈ, генерал Вељко Кадиевић, преминуо 2. новембра 2014. г. (у Москви), вероватно прави одговор на ово питање никада нећемо ни сазнати, а до правог одговора се не може доћи читањем његових мемоара [Veljko Kadivić, „Моје виђење raspada: Vojska bez države”,

јесте. Вероватно је најбољи одговор на то питање дао управо онај ко је и први ушао у Вуковар словивши добро организован систем одбране града и новоушашког терора који је у њему заведен над српским житељима – Жељко Ражњатовић Аркан (син црногорског официра у ЈНА, рођеног у Брежицама у Словенији). Наиме, у интервјуу за британски документарни филм о њему самоме (25 минута) под називом под којим је и приказан на Западу – „Arkan – Mad Dog” („Аркан – побеснели пас”) командант тзв. *Српске добровољачке њарде* – „Тигрови” издао је у једној секвенци заповест својим „тигровима” пред ослобађање града да се током градских борби мора узети у обзир чињеница да усташе (које су на горњим спратовима) у подрумима кућа држе српске цивиле као живе таоце, па се стога мора водити рачуна како се ослобађа кућа по кућа (тј. нема бацања ручних бомби насумице, јер ће се у том случају побити „наша крв” како је то рекао Аркан). Дакле, како на основу изјаве Аркана у овом документарном филму, тако и на основу сведочења преживелих цивила, неоспорно је да су хрватски бојовници, који су претходно окупирани град за време лета те године, држали српске цивиле као живе таоце по кућама тако да систем краткорочног масовног бомбардовања града тешком артиљеријом ЈНА ради сламања отпора његових бранилаца једноставно није долазио у обзир, већ се морала предузети стратегија дугих борби за сваку кућу и улицу коју је водила пешадија уз рационалну подршку артиљерије и пре свега тенкова. Тако је бар ситуацију проценио Генералштаб ЈНА у то време.

Таква војна стратегија је несумњиво однела знатно више живота и технике на страни ослободилаца града, али је и спасла много више цивилних живота у самом граду и то како Срба, тако и Хрвата. Ипак, било је и војних стручњака који су такву тактику ЈНА сматрали бесмисленом, а један од њих је био и генерал Ненезић (шеф кабинета министра одбране СФРЈ) који је сматрао да „није требало ломити зубе на утврђеним градовима”.³⁴

Данас је добро пак познато да је хрватски врховник самосвесно жртвовао град (препустивши га дуговременим борбама) да би остварио два војно-политичка циља :

1. успорио продор ЈНА и српских добровољаца ка Осијеку да би се и тај део Републике Српске Крајине ослободио од новоушашког терора и геноцида над Србима, укључујући ту и сам град Осијек, у ком су већ увелико дивљале оружане формације Бранимира Главаша;
2. дао изговор Геншеројевом министарству спољних послова да Немачка призна самопрокламовану независност Туђманове Хрватске без претходне сагласности с осталим чланицама Европске заједнице (19. децембра 1991 г.), а под изговором да се ЈНА мора повући са територије међународно признате Хрватске, чиме би се зауставила даља разарања слична вуковарском (и исполитизованом дубровачком) случају.³⁵

Beograd, *Politika*, 1993; Вељко Кадријевић, *Против удар: Моје виђење распада Југославије*, Београд, Филип Вишњић, 2010].

34 Добрила Гајић-Глишић, *Из кабинета министра војног: Српска војска*, Чачак, Литопапир, 1992, 152.

35 Уочи проглашења независности Хрватске и Словеније (25. јуна 1991. г.) земље чланице Европске заједнице су 23. јуна 1991. г. донеле одлуку да неће признати независност

ВУКОВАРСКИ КОНЦЛАГЕР

У националном погледу је несумњиво да је град Вуковар с околином био мешовита област у којој су етнички Срби чинили већину чак и након Другог светског рата (тј. и након србоцида у НДХ), и на основу тога тражили су од нових послератних (антисрпских) комунистичких власти да и читав западни Срем уђе у федералну јединицу Србију, дакле по етничком и моралном праву. Наиме, према попису становништва из 1931. г. (последњи попис пред Други светски рат), у Вуковарском срезу је било 41,9% Срба, 26,5% Хрвата, 16,3% Немаца и других. Промена баланса у међунационалним односима у Вуковарском срезу догодила се током Другог светског рата и масовних убијања локалних Срба од стране државних органа НДХ, али је то била последица послератне демографске политике, када су се у куће протераних Немаца (фолксдојчера) и побижених Срба насељавали Хрвати. Резултати пописа становништва из 1981. г. указују да су Срби и „Југословени” у Вуковарском срезу чинили апсолутну већину, а у самом граду Вуковару је Срба било 24,3%, а Хрвата 37,9%. Треба истаћи и да је у граду било више од трећине мешовитих бракова (35%). С обзиром на такву међуетничку структуру у Вуковару, није ни чудо што новоустанка ХДЗ није победила на изборима 1990. г.³⁶ Вуковарчани су гласали за Савез комуниста–Партија за демократске

Хрватске и Словеније, али је немачка Хришћанско-демократска унија (ЦДУ) већ следећег дана изјавила да се с том одлуком не слаже. Дакле, Туђманов србофобични режим у Загребу је имао од самог почетка ратних сукоба неоспорну и директну подршку Берлина, ком је само био потребан формалан изговор да једнострано призна независност и Хрватске и Словеније, што је Немачка и урадила 19. децембра 1991. г. (када је Хрватску признао и Исланд), али без пристанка осталих једанаест чланица ЕЗ, а формалан повод били су случајеви Вуковара и Дубровника. Немачко признање независне Хрватске ступило је на снагу 15. јануара 1992. г. када је Хрватску признало и свих осталих једанаест чланица ЕЗ наравно под притиском Немачке. Хрвати су тим поводом тада певали песму „Danke Deutschland,„. Хрватска је постала чланица УН 22. маја 1992. г.

36 Хрватска демократска заједница основана је 19. јануара 1989. г. на тајном састанку у једној викендици у Пљешевци, а као основни политички циљ странке формулисано је стварање независне велике Хрватске у њеним „етно-повјесним” границама све до реке Дрине [Милорад Екмечић, *Дуго кретање између клања и орања. Историја Срба у Новом веку (1492–1992)*, Београд, EVRO-GIUNTI, 2010, 548]. ХДЗ је основана као широка коалиција хрватских националиста са др Фрањом Туђманом на челу као врховником странке [Robert Thomas, *The Politics of Serbia in the 1990s*, New York, Columbia University Press, 1999, 91], који је пошто је дошао на власт, у Хрватској следеће године увео политичку диктатуру [Sorin Antohi, Vladimir Tismaneanu (eds.), *Between Past and Future: The Revolutions of 1989 and Their Aftermath*, Budapest, Central European University Press, 2000, 42; David Binder, „The Yugoslav Earthquake”, *Mediterranean Quarterly*, Winter 2001, 12]. ХДЗ је иначе од самог свог оснивања отворено подржавала, па и величала Павелићеву НДХ. Тако је, нпр., њен председник др Фрањо Туђман, пензионисани генерал ЈНА, 24. фебруара 1990. г. у Загребу јавно изјавио да НДХ није била само пука квислиншка творевина и фашистички злочин већ и израз повесних тежњи хрватског народа. Таква иступања врховништва ХДЗ хрватским су Србима била довољан доказ шта их чека у Хрватској у случају изборне победе Туђмана и његове ХДЗ и проглашења нове независне Хрватске. Иначе, та Туђманова изјава може врло лако да се протумачи и као израз повесних тежњи хрватског народа да изврши србоцид на просторима које су Хрвати самосвојно прогласили за ексклузивно свој етно-повесни простор, а то је мање-више територија Павелићеве НДХ која је као држава била потпуно и у правом смислу независна што се тиче њене унутрашње политике (уништавања Срба, Јевреја, Рома и других нација „ниже” расе). Међутим, владајућа (антисрпска) комунистичка клика у послератној Југославији из политичких разлога прогласила је НДХ као пуку нацифашистичку (италијанско-немачку) марионетску творевину која као таква није и

промене, а то је била једина странка у датом региону без етничке одреднице „хрватска”. Међутим, врховништво ХДЗ је врло брзо на отворен и политички бруталан начин изразило своје незадовољство малим бројем добијених мандата у Скупштини општине Вуковар (26 од 117).

Пошто је Скупштина Вуковара 17. јула 1990. г. одбила хадезеовске амандмане на Устав СР Хрватске, а којима су у суштини укидана национална права српског народа у Хрватској по угледу на Павелићеву НДХ, неоушастшка хадезеовска влада Хрватске предузела је посебне мере према којима је у град доведено оружје, наоружаване су етничка хрватска милиција (по узору на Хитлерове SS и SA одреде) и паравојне формације ХДЗ, а као врхунац кризе 27. марта 1991. г. организована је јавна смотра етнохрватских бојовника са симболима из Павелићеве НДХ.³⁷ Та смотра ХДЗ бојовника била је природни наставак хадезеовске политике отвореног оружаног разрачунавања на међунационалној основи, а која је започета доношењем одлуке о чишћењу општине Вуковар од етничких Срба у фебруару 1991. г. (тј. чишћење „преживелих” [*survivors*] из доба Павелићеве НДХ). На том политичком скупу, на ком је *de facto* донета одлука о отпочињању оружаног сукоба у општини Вуковар, присуствовали су и представници Хрватског сабора – Владимир Шекс, Иван Векић и „Осијечки поглавник” Бранимир Главаш (сва тројица усташке провенијенције). Том приликом је одлучено да се акција чишћења Срба из те западносремске општине спроведе смењивањем грађана српске националности са свих општинских политичких функција, застрашивањем Срба да би напустили град и општину³⁸ и коначно физичком ликвидацијом „непожељних грађана”. Као и у осталим деловима „младе хрватске демократије”, тако се и у општини Вуковар у читавој првој половини 1991. г. спроводило интензивно испоручивање оружја паравојним хадезеовским формацијама.³⁹ Након политичког хапшења лидера вуковарске СДС Горана Хаџића и Б. Славића локални Срби почели су „балван револуцију” као једини начин одбране од повампиреног хрватског усташиоидног фашизма.

Другог маја 1991. г. Срби су успели да одбију упад хрватских редарственика (МУП Хрватске) у највеће српско село у вуковарској општини – Борово Село и том приликом, што је мало познато широј јавности, већину неоушастшких бојовника је спасла ЈНА пославши своје оклопне транспортере да евакуишу хадезеовске црнокошуљаше који су носили ознаке Павелићеве НДХ и певали усташке песме приликом покушаја

не може да буде у суштини одговорна за србоцид, а самим тим то не може ни хрватски народ као колектив.

37 Ова смотра одржана је само дан након што је ЕЗ објавила (26. марта) декларацију у којој се наглашава да уједињена и демократска Југославија има највеће шансе као таква да постане чланица ЕЗ.

38 Сличне технике су иначе у то време примењиване и у Дарувару, Шибенику, Загребу итд.: претње ноћним телефонским позивима да напусте град уколико не желе да буду убијени, лепљење јавних плаката како препознати Србина, одбијање да се прода роба у продавници уколико је купац Србин итд.

39 Мартин Шпегељ, Туђманов министар одбране, сам је признао на емитованом тајном снимку КОС ЈНА да је тада под оружјем било 200.000 хадезеоваца, а што је емитовано у ВВС серијалу „Смрт Југославије” први део.

освајања тог села. Том приликом је погинуло 13 хрватских муповаца.⁴⁰ Сутрадан је у Задру уништено око 350 српских кућа и радњи уз прећутно одобрење хрватских власти („Задарска кристална ноћ”), а 5. маја је хрватски председник др Фрањо Туђман у Трогиру отворено позвао Хрвате на рат против ЈНА. Туђман је 28. маја организовао на стадиону НК Загреб смотру Збора народне гарде Хрватске (ЗНГ) – фактички новоформирану армију Хрватске.

Након неуспешне војно-редарствене акције Загреба од 2. маја у Боровом Селу, локални вуковарски хадезеовци почели су да примењују план физичке ликвидације Срба у општини Вуковар јула и августа 1991. г. што је проузроковало масовни егзодус Срба из града Вуковара, а што су на крајње циничан начин објашњавали хрватски локални званичници као смишљен план Београда и ЈНА да извуку што већи број српских цивила из града пре почетка „србо-црногорско-четничке агресије на Вуковар”.⁴¹ Оно што је остало као печат тог времена су специјалне хрватске (SS) „групе за тиху ликвидацију” („сумњивих моралних и професионалних квалитета”) Срба у Вуковару, а којима су командовали Томислав Мерчеп (секретар општинског секретаријата у Вуковару), Бранимир Главаш, Миле Дедаковић (звани Јастреб), Јосип Гаже и други. Остало је забележено да је за пет месеци убијено око 4.000 вуковарских Срба на основу унапред припремљених „спискова за (физичку) ликвидацију”, и то отварањем ватре по српским кућама, минирањем киоска и других објеката у српском власништву (нпр. српских ресторана „Крајишник”, „Сарајка”, „Туфо”, „Брдо”, „Мали рај”, „Попај”, „Точак”, „Чокот бар”, „Чид”).

Првог маја 1991. г. хрватске хадезеовске власти примениле су политику тоталне физичке блокаде града претворивши Вуковар фактички у концентрациони логор за Србе, што се поклапало с редарственом акцијом у Боровом Селу, сутрадан 2. маја, град је постао физички одсечен од остатка света, што је омогућило хадезеовским бојовницима да несметано врше ноћна хапшења, испитивања и ликвидације Срба у граду, а све под изговором наводног тражења оружја. Сведоци догађаја тврде да је само од 3. маја до 14. септембра 1991. г. ухапшено и мучено у импровизованим казаматима више стотина Срба.⁴² Вуковарски део Дунава је опет, као и пре пола столећа, добио црвену боју од српске крви. Такво стање ствари коначно је резултирало тиме да је град напустило 13.734 Срба, тако да се може рећи да је велики број етничких Срба напустио град Вуковар због хадезеовског терора. Међутим, град су напуштали и етнички Хрвати који се нису слагали с таквом SS политиком хрватског неоусташког врховништва. Тако је Хрват Марин Видић у свом дневнику записао да је у том периоду, поред многобројних

40 Тадашњи Туђманов министар полиције Јосип Бољковац је у интервјуу франкфуртском дневнику *Vestni*, новембра 2014. г., изјавио да је напад на Борово Село имао за политички циљ да се испровоцира рат са Србима након ког би Срби морали да нестану из Хрватске.

41 Треба видети прилоге ХТВ из тог времена, а нарочито пропагандно-документарни филм ХТВ о „сто дана отпора Вуковара”.

42 Према подацима независних међународних служби, у Хрватској је од 1991. г. до 1996. г. убијено око 10.000 Срба.

Срба, Вуковар напустило и око 6.000 хрватских жена, деце и старца (војноспособним мушкарцима излазак из града није био дозвољен).

Током хадезеовске припреме за „коначно решење” српског питања у Вуковару (продужетак „коначног решења” из Другог светског рата)⁴³, којим је руководио Томислав Мерчеп у јуну месецу 1991. г., у град су ушли хрватски гардисти (ЗНГ) и редарственици (МУП) и од тада је важио режим пропусница за улазак у град. Вуковарским Србима није дозвољавано да град напусте јер је по Мерчеповим плановима, требало да одиграју улогу живог штита у планираним борбама против ЈНА да би се по могућству обезбедило територијално припајање (анексија) србијанског источног Срема хадезеовској Хрватској.

Терор над Србима у Вуковару је иначе био плански организован и систематски спровођен, као и србоцид у Павелићевој НДХ. Најбруталнији вид хрватског терора над вуковарским Србима је случај „др Весне Босанац” која је била начелник Вуковарске градске болнице од 30. јула до 18. новембра 1991 – болнице у којој су се вадиле органи вуковарским Србима ради њихове продаје западним и арапским богатим клијентима.⁴⁴ Може се констатовати да др Весна Босанац није била ништа друго него реинкарнација Наде Шакић из времена Павелићеве НДХ и сходно томе град Вуковар под хадезеовском окупацијом и терором 1991. г. реинкарнација јасеновачког логора смрти од пре пола столећа.

Првог августа 1991. г. председник Хрватске је позвао Хрвате да буду спремни на општи рат, тј. да га фактички отпочну, тако да су тог истог дана борбе почеле у Даљу, Ердуту, Осигеку, Дарди, Вуковару и Крушеву.⁴⁵ Убрзо је хрватски кризни штаб Славоније и Барање прогласио град Вуковар за најистуренију тачку одбране нове и самопрокламоване хрватске независне државе, која у то време није била међународно призната, што ће рећи да је у оквирима међународног права СФРЈ још увек постојала и сходно томе имала уставну обавезу и моралну дужност да заштити људска права и спасава голе животе сопствених грађана (српске националности). У Вуковару је од почетка августа фактички сва власт прешла у руке неоусташке ХДЗ (Марин Видић), која је контролисала све јавне медијске сервисе. То је била последица одлуке да се распусти легално изабрана Скупштина општине Вуковара и њено Извршно веће, а која је донета 24. јула пошто су град посетила три водећа хрватска врховника – Фрањо Туђман, Владимир Шекс и министар одбране Гојко Сушак. Тако је политичким пучем ХДЗ сменила легално-легитимну изабрану власт у граду и од изборно поражене странке постала владајућа (тј. терористичка).

43 О „коначном решењу” српског питања у НДХ видети у: [„НД Хрватска: Држава геноцида”, *Двери српске*, година XIII, бр. 47–50, 2011].

44 Grey Carter, „Mass killings of Serbs for organs only boosted in Kosovo, but it started earlier: In Croatia, Vukovar” at: <https://theremustbejustice.wordpress.com/2014/02/06/organ-trafficking/>.

45 Вељко Ђурић Мишина, *Република Српска Крајина. Десет година послје*, Београд, Добра воља, 2005, 23.

АКЦИЈА ОСЛОБОЂЕЊА ВУКОВАРСКОГ ЛОГОРА СМРТИ

За време свих тих догађаја неутралност ЈНА се може окарактерисати као директна издаја државних интереса, па и као давање зеленог светла хадезеовским формацијама да спроведу етничко чишћење у појединим крајевима Источне Славоније и Западног Срема, укључујући ту и Вуковар. Објашњења генерала Вељка Кадијевића (пола Хрват, који је себе сматрао Југословеном)⁴⁶ у својим мемоарима остају крајње неуверљива.⁴⁷ Само да се подсетимо још једанпут да су управо оклопни транспортери ЈНА из вуковарске касарне спасли хрватске редарственике из Боровог Села 2. маја 1991. г. или да ЈНА није буквално прстом мрднула када су спроведене акције етничког чишћења Срба у Боровом Насељу 4. јула, и Лужици 25. јула 1991. г. Врло вероватно би ЈНА и даље остала „статусно неутрална“ да је нису директно нападе хрватске оружане снаге, као и у Вараждину (2. маја), Винковцима (11–26. септембра) и Загребу (17. новембра 1991).⁴⁸

Вуковарска касарна ЈНА је први пут нападнута 20. августа 1991. г. да би убрзо након тога била стављена под блокаду. ЈНА се коначно одлучила да употреби ватру тек када је 25. августа пуцано на једно од њених возила. И тада се догодило нешто сасвим неразумљиво и необјашњиво: ЈНА, која је фактички преузела контролу над читавим градом (тј. ослободила га је од хадезеовског терора), убрзо се у споразуму с локалним (нелегалним и нелегитимним) хрватским властима повлачила с улица у своје касарне и тиме саму себе стављала у замку с обзиром на то да су хрватске формације одмах отпочеле с блокадом и бомбардовањем касарни. ЈНА се тада обратила Европској заједници да посредује у деблокади касарни како регуларна југословенска армија не би морала да предузима силу ради њихове деблокаде.⁴⁹ И тада је фактички спроведена синхронизирана акција Брисела (у ствари, Берлина) и Загреба: Брисел није дао никакав одговор на понуђено посредништво, али је зато Загреб донео одлуку 14. септембра 1991. г. да се на читавом простору (међународно непризнате) Републике Хрватске нападне све касарне ЈНА, што је у преводу значило објаву рата оружаним формацијама (међународно признате) СФРЈ.

46 Вељко Кадијевић је рођен 21. новембра 1925. г. у селу Главини код Имотског у Херцеговини од оца Србина и мајке Хрватице. У Другом светском рату био је борац аустроугарског каплара Јосипа Броза Тита. Кадијевић је само један од многих који потичу из тзв. „балканских вукојевина“ а преко Брозове партизанштине су се нашли на руководећим положајима у Титославији коју су сами растурили.

47 ЈНА је и тада још увек била мултиетничка, а њено највише руководство било је углавном сачињено од не-Срба. Поред Хрвата–Југословена Кадијевића, фактички главног команданта ЈНА, његови заменици били су Словенац адмирал Стане Бровет и Хрват Јосип Грегорић. Авијацијом је командовао Хрват Антон Тус, а касније други Хрват Звонимир Јурјевић. Централни војни округ био је под командом Македонца Спироског, док је начелник тог округа био још један Хрват – Антон Силић [Jelena Guskova, *Istorija jugoslovenske krize (1990–2000)*, I, Beograd, Izdavački grafički atelje „M“, 2003, 244].

48 ЈНА се евакуисала 4. новембра 1991. г. из касарне „Логориште“ у Карловцу уз губитке од 26 убијених војника и 67 рањених војника [Вељко Ђурић Мишина, *Република Српска Крајина. Десет година послуже*, Београд, Добра воља, 2005, 25].

49 Замислите да се америчка армија у Авганистану обрати Савету безбедности УН да посредује у деблокади њиховог војног кампа који је под блокадом Талибана!

ЈНА је отпочела акцију ослобађања својих касарни и града Вуковара 25. августа 1991. г., а завршила ју је уз помоћ (српских) добровољаца 18. новембра⁵⁰ јер је била неспособна да ту „хуманитарну интервенцију” успешно спроведе до краја сама. Одбрана града сломљена је 16. новембра, а концентрациони логор Вуковар потпуно је ослобођен од неоусташког терора два дана касније. Снаге одбране концлагера Вуковара бројале су и до 8.000 бораца под оружјем (иако званична хрватска историографија барата цифрама од 1.300 до 2.000), а снаге ЈНА, по хрватским изворима, између 35.000 и 40.000. У званичним хрватским статистикама може се наћи податак да је током „Вуковарске операције” погинуло укупно 1.712 лица у граду, од чега 182 хрватска полицајца и војника (мада незванични хрватски извори наводе цифру од око 400 погинулих хрватских бојовника). Српска страна наводи да је у граду погинуло око 1.000 хрватских гардиста. Што се тиче српских губитака, хрватска страна наводи бројке између 6.000 и 8.000 док српска страна тврди да је погинулих српских војника и официра 1.800.

Хрватски бојовници напуштали су Вуковар три дана, од 16. до 18. новембра. Након уласка у град, ЈНА је свим становницима дала две могућности: или одлазак у Хрватску или одлазак у Србију.⁵¹ Било је много случајева дељења породица по етничкој линији у вези с питањем одабира прве или друге понуђене алтернативе. Све у свему, епилог „Вуковарске операције” је био тај да је из града евакуисано око 12.000 становника и ухапшено је око 600 хрватских зенги.

ЗАКЉУЧАК

Према међународном праву, као и „Повељи Уједињених нација” „Вуковарска операција” из 1991. г. има сва основна обележја „хуманитарне интервенције” и „праведног рата” уз неизбежне жртве цивилног становништва у таквим случајевима антитерористичких борби и операција, што се може окарактерисати као „колатерална штета”.⁵² Морално-хумани циљ операције био је да се заустави даљи терор над Србима у граду и спречи потпуни геноцид над вуковарским Србима које су вршиле нове хрватске нелегално-нелегитимне градске власти и паравојне формације проуштакше провенијенције. Војно-политички циљ операције сводио се на неутралисање Вуковара као одскочне даске за даља хрватска територијална проширења на рачун Србије, а на основу правашког самопрокламованог „повијесног права” Хрвата и Хрватске још од средине 19. столећа. Стога се „Вуковарска операција” може третирати као прва постхладноратовска „хуманитарна интервенција” војног карактера у Европи.

50 Хрватски председник др Фрањо Туђман је 13. септембра 1991. г. издао наредбу о блокади ЈНА касарни у читавој Хрватској [Dragutin Pavličević, *Povijest Hrvatske. Drugo, izmijenjeno i prošireno izdanje*, Zagreb, Naklada P. I. P. Pavičić, 2000, 535].

51 Сам Аркан је у гореспоменутом документарном филму тврдио да су његови „тигрови” предали 2.000 Вуковарчана ЈНА.

52 Jeffrey Haynes, Peter Hough, Shahin Malik, Lloyd Pettiford, *World Politics*, London – New York: Routledge, Taylor & Francis Group, 2011, 659.

У закључку се мора напоменути да је један од главних разлога за „Вуковарску операцију” из 1991. г. (али не и одлучујући) био и идеолошке природе с обзиром на то да је за тадашњу власт у Београду⁵³ град Вуковар био симбол Комунистичке партије Југославије (КПЈ) – град у ком је партија под тим именом фактички и основана (тј. преименована дотадашња СРПЈ(к))⁵⁴ на њеном Другом конгресу, одржаном од 20. до 25. јуна 1920. г., када је донет и нови (бољшевички) програм партије. Према том програму, југокомунисти су се борили за стварање совјетске републике до које се долази „помоћу диктатуре пролетаријата у облику совјетске власти” по примеру бољшевика у Русији.⁵⁵ Наравно, чињеницу да је град био под опсадом ЈНА, која је и даље користила бољшевичка обележја, усташоидна власт у Загребу је умела максимално да искористи у пропагандне сврхе на Западу и на крају представи (а Западу није било много тешко да то олако прихвати) читав рат на простору Брозове велике Хрватске као борбу западне демократије против источног бољшевизма (и [квази]четништва босанскохерцеговачког „црвеног војводе”).

53 На власти су тада у Србији били Социјалистичка партија Србије (СПС) и Удружена југословенска левица (ЈУЛ) – метаморфозе Савеза комуниста Југославије (СКЈ).

54 Социјалистичка радничка партија Југославије (комуниста).

55 Branislav Ilić, Vojislav Ćirković (priredili), *Hronologija revolucionarne delatnosti Josipa Broza Tita*, Beograd, Export-Press, 1978, 11; Branko Petranović, *Istorija Jugoslavije 1918–1988*, Beograd, Nolit, 1988, 108–109.

This article is critical-scientific contribution to the next edition of the book: D. Živić, S. Špoljar Vržina, S. Cvikić, I. Žebec Šilj (eds.), *Vukovar '91 – Genocid i memoricidna baština Europske Unije*, Zagreb: Institute of Social Sciences Ivo Pilar, 2014. The fundamental aim of the article is to present an alternative view and facts on the background of the military-political case of the „Vukovar Operation” in 1991 in the broader context of the internal and external brutal destruction of the Socialist Federal Republic of Yugoslavia (SFRY), historical disputes and struggles between the Serbs and the Croats as well as in the context of the international law and moral guidelines of the global politics and regional security at the time of the very beginning of the post-Cold War era of the international relations. The article is breaking a traditional post-Cold War Western historiographic and political standpoints on the nature of the destruction of ex-Yugoslavia followed by the bloody wars for her succession, and as such can be an important contribution to making more objective scientific picture on the topic of disappearance of the SFRY in the 1990s.